

Tilastollinen analyysi rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavista tekijöistä talousrikostuomioissa

HAKUSANAT: rikosoikeus, rangaistuksen määrääminen, talousrikos

1. Johdanto

Rangaistuksen mittaamista koskevalla normistolla on kaksi tehtävää: rajoittaa lainkäyttäjän harkintavaltaa ja ilmentää lainsäätäjän kantaa rikoksen vakavuuteen.¹ Rangaistuksen mittaamista on perinteisesti perusteltu melko suppeasti oikeuskäytännössä, ja nykyiselläänkin rangaistuksen määräämistä perustellaan usein melko heikosti.² Rangaistuksen määrääminen on kuitenkin keskeinen osa rikosasian oikeudenkäyntiä ja tuomiota, ja siihen liittyvät ratkaisut ovat rikosasian vastaajan kannalta erityisen merkittäviä. Rangaistusta määrittäessä keskeinen rajanveto tehdään usein ehdollisen ja ehdottoman rangaistuksen välillä. Tällä valinnalla on huomattavan suuri merkitys rangaistuksen ankaruuden kannalta.³

Rangaistuksen määräämistä on tutkittu useilla empiirisillä metodeilla sekä lainopillisella metodilla, minkä perusteella Suomessa on todettu, että rangaistusasteikon laajuuden ja rangaistuksen välinen yhteys on heikko – mitä vakavammista rikoksista on kyse, sitä alempaa osaa rangaistusasteikosta tyypillisesti käytetään.⁴ Asteikon minimirangaistuksella onkin rangaistusmaksimia suurempi vaikutus rangaistuksen mittaamisessa.

* *Eelis Paukku*, OTT, KTM, DI, KHT, vieraileva tutkija, Lapin yliopisto – *Minna Kimpimäki*, OTT, VT, professori, Lapin yliopisto. Empiirinen osio on kokonaan Paukun toteuttama, ja artikkelin muut osat on laadittu yhdessä.

1. Mika Sutela, Rangaistusten jakautuminen rangaistusasteikkojen rajoissa oikeuskäytännössä. *Defensor Legis* 2/2020, s. 215–229, 215.

2. Heikki Kempainen, Rangaistuksen määräämisen perusteleminen. *Suomalainen Lakimiesyhdistys* 2021 sekä Heikki Kempainen, Korkeimman oikeuden ratkaisujen vaikutus rangaistuksen mittaamisen perustelemiseen alemmissa oikeusasteissa. *Defensor Legis* 6/2017, s. 853–866, 853–854, 865–855.

3. Mika Sutela, Ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välinen lajivalinta oikeuskäytännössä. *Defensor Legis* 3/2016, s. 401–409, 401.

4. Sutela 2020, s. 228–229.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella talousrikosten rangaistus-käytäntöä. Aiemman tutkimuksen perusteella rikoshyödyn tai -vahingon määrä⁵ on keskeinen seikka rangaistuksen määräämisessä talousrikoksissa.⁶ Tutkimuk-sessa vastataan kahteen kysymykseen:

1. Mikä on rikoshyödyn ja rangaistuksen määrän suhde talousrikoksissa?
2. Millainen on rangaistuksen mittaamisen ja lajinvalinnan keskinäissuhde talousrikoksissa?

Tutkimuksen kontribuutio on pääasiassa akateeminen, mutta sitä voidaan hyö-dyntää myös käytännön ratkaisutyössä tehtäessä päätöksiä rangaistusten määrää-misestä. Tutkimus tuottaa uutta empiiristä tietoa sellaisen aineiston avulla, jota ei ole käytetty ennen kotimaisessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa. Tutkimus tarkastelee myös sellaisia kysymyksiä, joita ei ole aikaisemmin tarkasteltu koti-maisessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa empiirisen aineiston avulla.

Rangaistuksen määräämistä talousrikoksissa on tutkittu Helsingin ho-vioikeuspiirin laatuhankeessa vuonna 2015.⁷ Tätä ennen asiaa on tutkittu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiannossa.⁸ Kummankaan tutkimuksen menetelmät eivät kuitenkaan olleet matemaattisesti kovin syvällisiä, eikä myöskään rangaistusteorian lähtökohtia käyty kovin perusteellisesti läpi. Lisäksi korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö on 2010-luvun alkupuoliskon jälkeen ohjannut rangaistuskäytäntöä niin, että hyödyn merkitys rangaistuksen määräämisessä on laskenut ja muiden seikkojen korostunut.⁹

Molempien edellä mainittujen tutkimusten kvantitatiiviset menetelmät kes-kittyivät lähinnä prosenttilaskuihin, eikä niiden perusteella voida esittää kovin-kaan vahvoja johtopäätöksiä monimutkaisista syy-seuraussuhteista. Hyödyn ja rangaistuksen suhdetta on tässä kirjoituksessa tarkoitettu tarkastella huomatta-vasti analyttisemmin kvantitatiivisen tutkimuksen metodein regressioanalyy-sillä, jolla voidaan selvittää tiettyjen seikkojen keskinäisriippuvuus ja kertoa, millä varmuudella havainto pitää paikkansa. *Heikki Kempainen* on todennut rangaistuksen perustelemista käsittelevässä tutkimuksessaan täysin oikein, että

5. Käyttämämme termi ”rikoshyöty” kattaa tässä tutkimuksessa saavutetun hyödyn ja tavoitellun hyödyn sekä aiheutetun vahingon ja aiheutetun vahingon vaaran. Tieto näistä on kerätty tuo-mioiden perusteluista. Menettämisseuraamusta tai vahingonkorvausta ei kaikissa tapauksissa tuomittu, koska esimerkiksi osa verorikoksista syytetyistä oli jo maksanut verovelat, eikä saavu-tetun hyödyn, tavoitellun hyödyn, aiheutetun vahingon ja aiheutetun vahingon vaaran määriä siksi välttämättä tarkasti eritelty kaikkien tuomioiden perusteluissa.
6. Helsingin hovioikeus, Rangaistuksen määrääminen talousrikoksissa. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 11.
7. Helsingin hovioikeus 2015.
8. Hannu Niemi – Martti Lehti, Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntöjä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiantoja 2014, s. 71.
9. Helsingin hovioikeus 2015, s. 11.3

pienellä otannalla tehty tutkimus on riittävä suuntaa antavien johtopäätösten tekemistä varten.¹⁰ Tämän tutkimuksen tavoite on kuitenkin käyttää sellaisia kvantitatiivisia menetelmiä, joilla voidaan tehdä lähes varmoja johtopäätöksiä tai ainakin johtopäätöksiä, joiden varmuustaso voidaan ilmaista numeraalisesti.

Tutkimus jakautuu viiteen päälukuun, joista johdantoa seuraava luku kaksi sisältää kuvauksen rangaistusjärjestelmän tavoitteista ja sisällöstä. Luvussa kolme rangaistuksen määräämistä talousrikoksissa tarkastellaan lainopillisen tutkimuksen keinoin. Luku neljä sisältää tutkimuksen empiirisen osion, jossa tarkastelemme talousrikostuomioita kvantitatiivisin menetelmin. Tämän metodin ja käytetyn aineiston kuvaamme tarkemmin alaluvussa 4.1. Alaluku 4.2. sisältää tulosten kuvauksen. Luku viisi sisältää yhteenvedon.

2. Rangaistusjärjestelmän tavoitteista ja sisällöstä

Rangaistuspolitiikka on nimensä mukaisesti politiikkaa, jossa toteutetaan yhteiskunnan tahtoa poliittisten instituutioiden kautta.¹¹ Rangaistusjärjestelmällä on kaksi tavoitetta: retribuutio eli kosto ja sovitus sekä preventio eli tulevien rikosten estäminen.¹² Rangaistusjärjestelmän viimekätinen tavoite on rangaista tekijää sellaisesta toiminnasta, jota yhteiskunta ei pidä hyväksyttävänä.¹³ Suomessa järjestelmä pyrkii painottamaan yhteiskunnallista etua koston kustannuksella, jotta rikoksista ja rangaistuksista aiheutuvat vahingot yhteiskunnalle saataisiin minimoitua.¹⁴ Yleispreventio onkin keskeisessä roolissa suomalaisessa rangaistusteoreettisessa ajattelussa, vaikkakin myös sovitussajatteluun pohjautuva näkemys rangaistuksesta kommunikaationa on saanut viime aikoina lisääntyvissä määrin kannatusta. Yleisprevention muodoista Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on painotettu ennen kaikkea välillistä yleispreventiota, jossa olennaista on pelotusvaikutuksen sijaan rangaistuksen moraalialueita ja lainkuuliaisuutta vahvistava vaikutus.¹⁵

10. Kemppinen 2017, s. 863.

11. Heather Schoenfeld, A research agenda on reform: penal policy and politics across the States. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 664(1) 2016, s. 155–174.

12. Jussi Matikkala, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Toinen uudistettu painos. Edita Publishing 2021, s. 5–6.

13. Joseph Heffner – Oriel FeldmanHall, Why we don't always punish: Preferences for non-punitive responses to moral violations. *Scientific Reports* 9(1) 2019, s. 1–13.

14. Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Tatu Hyttinen, Rikosoikeuden yleinen osa: vastuuoppi. Kolmas uudistettu painos. Alma Talent 2019, s. 32–36.

15. Ks. tästä esim. Heli Korkka-Knuts – Dan Helenius – Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. Edita 2020, s. 21–24; Jalo Vatjus-Anttila, Seuraamusjärjestelmämme rangaistusteoreettisten painotuksien muutokset, s. 89–113 teoksessa Esko Yli-Hemminki – Sakari Melander – Kimmo

Vaikka pelotuspreventio on menettänyt merkitystään suomalaisessa rangaistusteoreettisessa ajattelussa, on kuitenkin syytä huomata, että pelotusvaikutus voi olla erilainen eri rikostyypeissä ja erilaisissa tilanteissa. Pelotusvaikutus on helpommin yhdistettävissä harkitusti ja mahdollisia seurauksia punniten tehtyihin talousrikoksiin kuin perinteisiin väkivalta- ja omaisuusrikoksiin.¹⁶ Suomessa onkin perinteisesti ajateltu, että talousrikokset tehdään suunnitelmallisesti, jolloin niiden rangaistuksen tulisi perustua ennaltaehkäisyyn ja rangaistustaso tulisi mitoittaa nimenomaan siitä näkökulmasta, että rikos ei kannattaisi.¹⁷ Myös toisensuuntaisia näkemyksiä on kuitenkin esitetty ja todettu, että talousrikokset ja varsinkin niiden taustalla olevat motiivit ovat hyvin heikosti ymmärrettyjä. Siksi edellä kuvattu ajatus- ja toimintamalli ei välttämättä johda tehokkaaseen preventioon.¹⁸

Ankarampiin rangaistuksiin liittyvän prevention vaikutus on ylipäättään kyseenalaistettu jo pitkään, ja on mahdollista, ettei sanktioankaruuden koventaminen vaikuta rikosten ennaltaehkäisyyn.¹⁹ Laajasti omaksuttu näkemys onkin, että koettu kiinnijäämisriski vaikuttaa rikoksentelepäätökseen enemmän kuin sanktioankaruus. Siksi rangaistusuhan tehokkuuteen vaikuttavat myös rangaistusten toimeenpantavuus ja valvonnan onnistuminen.²⁰ Olennaista on myös huomata, että yleispreventioon kytkeytyvät tavoitteet tulevat huomioiduksi kriminaalipoliittisella tasolla – rikossäännöksiä ja niiden rangaistusuhkia säädettyä. Konkreettisesti rangaistuksen mittaamisessa rangaistuksen yleispreventiiviset vaikutukset eivät sen sijaan tule huomioitavaksi.²¹

Suomessa kriminaalipolitiikan tavoitteiksi on määritelty seuraavat: 1) rikosten ehkäiseminen, 2) ennustettavan ja oikeudenmukaisen rikosoikeusjärjestelmän ylläpito, 3) luotettavan rikosseuraamusjärjestelmän toiminnan varmistaminen sekä 4) rikosvahinkojen ja rikollisuuskontrollin aiheuttamien kustannusten minimoiminen ja oikeudenmukainen jakaminen.²² Erityisesti viimeiseen kohtaan sisältyy myös ajatus, että yksityisille tahoille aiheutuvat kärsimykset voi-

Nuotio (toim.), Rikoksen ja rangaistuksen filosofia. Gaudeamus 2022, s. 92–93, 104 ja Matti Tolvanen, Rangaistusteoria – Mitä ne ovat ja mihin niitä tarvitaan. Oikeus 3/2009, s. 358–379, 360–362, 365–367.

16. Tolvanen 2009, s. 359 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 22.

17. Matikkala 2021, s. 7–8.

18. Sally S. Simpson, White-Collar Crime: A Review of Recent Developments and Promising Directions for Future Research. *Annual Review of Sociology* 39(1) 2013, s. 309–331.

19. Tapio Lappi-Seppälä, Rangaistuskäytännön hinta, s. 181–214 teoksessa Petri Jääskeläinen – Pekka Koskinen – Martti Majanen (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu. *Suomalainen Lakimiesyhdistys* 2006, s. 203–205.

20. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 48 a luvun, pakkokeinolain ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamisesta 221/2010 vp, s.10.

21. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 24.

22. Oikeusministeriön kriminaalipoliittinen toimintaohjelma vuosille 2007–2012. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:13. Oikeusministeriö 2007, s. 4.

daan ottaa huomioon kriminalisoinneista seuraavina haittoina, minkä vuoksi rangaistuksen ankaruus on välttämätöntä suhteuttaa teon moitittavuuteen ja haitallisuuteen.²³ Rangaistusajattelu ja rangaistuksen mittaaminen perustuvatkin Suomessa pitkälti teon moitittavuuden arviointiin.²⁴

3. Rangaistuksen määräämisestä talousrikoksissa

3.1. Rangaistuksen määräämisen lähtökohdat

Rangaistuksen määräämisen pääsääntö on rikoslain (39/1889) 6 luvun 4 §:ssä ja kuuluu seuraavasti:

”Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen.”

Rangaistuksen mittaamisessa lähtökohtana on, että tekoa verrataan eräänlaiseen hypoteettiseen rikostyyppiin keskivertorikokseen ja rangaistus määritetään sen mukaan, mikä on poikkeama tästä hypoteettisesta keskivertorikoksesta.²⁵ Tätä määräämistapaa kutsutaan normaalirangaistusajatteluksi.²⁶ Normaalirangaistusajattelua on hyödynnetty myös talousrikoksia koskevassa tutkimuksessa.²⁷

Käytännössä vahingollisuus ja vaarallisuus on rangaistuksen määräämisen lähtökohta, koska rikosoikeusjärjestelmämme on tekorikosoikeudellinen eli periaatteessa rangaistus arvioidaan itse teon perusteella.²⁸ Teon vahingollisuus ja vaarallisuus arvioidaan rikostunnusmerkistön suojeluintressin mukaan.²⁹ Ran-

23. Sakari Melander, *Kriminalisointiteoria: rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008, s. 489–490.

24. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsitteiksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi 94/1993 vp, s. 178–179.

25. Tapio Lappi-Seppälä, *Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet*, luku 5.9 teoksessa Tapio Lappi-Seppälä – Kaarlo Hakamies – Sakari Melander – Kimmo Nuotio – Timo Ojala – Ilkka Rautio, *Rikosoikeus*. Alma Talent 2022, s. 165–168.

26. Timo Haikonen, *Rangaistuksen määrääminen talousrikosasioissa – ehdollinen vai ehdoton vankeusrangaistus?*, s. 101–126 teoksessa Tuomioistuinlaitos (toim.), *Rangaistuksen määrääminen*. Tuomioistuinlaitos 2013, s. 103–104. Tästä rangaistuksen määräämisen mallista on käytetty myös nimitystä ”tyyppirangaistusajattelu”. Ks. Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Heikki Kempainen, *Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano*. Alma Talent 2022, s. 30. Näistä termeistä ”tyyppirangaistus” on osuvampi ja kuvaavampi mutta ”normaalirangaistus” vakiintuneempi.

27. Niemi – Lehti 2014, s. 39.

28. Jalo Vatjus-Anttila, *Rikosentekijän valinnanvapaus rikoksen selvittämisessä – uudenlainen tulkintamalli ja syyllisyysajattelu*. Oikeus 3/2020, s. 306–322, 306.

29. Tapani – Tolvanen – Kempainen 2022, s. 50–53.

gaistuksen määräämisessä teon vaikuttimien painoarvo ei ole yhtä suuri kuin teon vahingollisuus ja vaarallisuus.³⁰ Ylipäätään teon vaikuttimiin tulisi rangaistuksen määräämisessä suhtautua pidättyvästi.³¹ Kirjallisuudessa on myös esitetty, että talousrikoksissa teon vaikuttimia ei tarvitsisi erikseen arvioida, koska teon tavoitteena on rahallisen hyödyn saaminen, jolloin teon vaikuttimet tulevat riittävällä tavalla käsitellyksi arvioitaessa teon vahingollisuutta teolla tavoitellun tai saadun hyödyn rahamäärän kautta.³² Toisaalta on myös esitetty, että vahingon määrän kasvaessa olisi rangaistuksen määräämisen painopistettä siirrettävä yhä enemmän teon motiiviin perustuvaksi.³³

Rangaistuksen määräämisen kannalta relevantti syyllisyys, mittaamissyylisyys, liittyy siihen, minkä asteista henkilön tahallisuus on ollut ja onko tekijällä ollut tarkoitus aiheuttaa tunnusmerkistön mukainen seuraus. Mittaamisen kannalta merkitystä on myös sillä, minkä asteinen tahallisuus on tavanomaista tarkasteltavana olevassa rikostyyppissä.³⁴ Tämä on talousrikosten kannalta olennaista, sillä tällaiset rikokset ovat tyypillisesti harkittuja ja tavoitteellisia ja usein myös suunnitelmallisia. Teon suunnitelmallisuus vaikuttaa rangaistuksen määräämiseen, koska suunnitelmallinen teko ilmentää suurempaa tekovääryyttä ja mittaamissyylisyyttä.³⁵

3.2. Teon moitittavuuden arviointi talousrikoksissa

Lähes kaikissa omaisuuteen ja varallisuuteen kohdistuvissa rikoksissa rikoshyödyn määrä on kvalifointiperusteena törkeän ja tavallisen tekemuodon välillä. Hyötyä mitataan euromääräisesti, mutta kvalifointiin vaadittava euromäärä on eri rikostyypeissä erilainen. Kvalifointiperusteet on myös muotoiltu eri tavoin eri rikostyypeissä. Esimerkiksi törkeää velallisen epärehellisyyttä koskevan säännöksen mukaan velallisen epärehellisyydessä joko tavoitellaan huomattavaa hyötyä tai aiheutetaan huomattavaa tai erityisen tuntuva vahinkoa velkojille. Törkeää varkautta koskevassa säännöksessä taas käytetään termejä ”erittäin arvokas omaisuus” ja uhrin olot huomioiden ”erityisen tuntuva vahinko”. Vahinko- ja hyötytunnusmerkkejä ei voi tulkita samalla tavalla, koska huomattava hyöty on eri asia kuin erityisen tuntuva vahinko, joka on ainakin jossain määrin sidottu rikoksen uhrin asemaan.

30. Reima Kukkonen, *Velallisen rikokset: tunnusmerkistöt ja yleiset opit*. Edita Publishing 2018, s. 325–326.

31. Tapio Lappi-Seppälä, *Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus III*. Lakimies 3/2004, s. 422–450, 439–440.

32. Haikonen 2013, s. 107–108.

33. Helsingin hovioikeus 2015, s. 12.

34. Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 56.

35. Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 60.

Korkein oikeus on todennut ratkaisussaan KKO 2015:52 perusteluiden kohdissa 10 ja 11, että kvalifointiperusteiden arvioinnin tulisi olla samanlaista toisiaan vastaavissa rikoksissa. Korkein oikeus on myös antanut useita kvalifointia yhtenäistäviä ennakkoratkaisuja.³⁶ Esimerkiksi ympäristörikoksissa ei kuitenkaan sovelleta samaa euromäärää kuin vero- ja varkausrikoksissa, koska muutoin lähes kaikki ympäristörikokset olisivat törkeitä.³⁷ Korkein oikeus on toisaalta korostanut ratkaisuisissa 2013:92 ja 2013:93 sitä, että rangaistusta mitattaessa tulisi huomioida tapauskohtaisesti myös muita teon vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen liittyviä seikkoja.

Teon moitittavuuden arvioinnissa huomioidaan muiden seikkojen ohella myös törkeän tekemuodon kvalifointiperusteissa mainitut tekijät ja teon moitittavuutta punnitaan niiden avulla.³⁸ Kaikissa merkittävässä talousrikoksissa tavoitellun tai saadun hyödyn taloudellinen arvo on jollain tavalla kvalifointiperusteena törkeän ja perusmuotoisen tekemuodon välillä. Törkeässä veropetoksessa (RL 29:2) ”tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä”, törkeässä kirjanpitorikoksessa (RL 30:9 a) ”väärin tai harhaanjohtavien tietojen määrä on huomattavan suuri, ne koskevat suuria summia tai ne perustuvat sisällöltään väärin tositteisiin”, törkeässä rahanpesussa (RL 32:7) ”rikoksen kautta saatu omaisuus on ollut erittäin arvokas”, ja törkeässä velallisen epärehellisyydessä (RL 39:1 a) ”tavoitellaan huomattavaa hyötyä”.

Törkeiden talousrikosten kvalifioinnin euromäärä on muodostunut oikeuskäytännössä³⁹, ja näitä oikeuskäytännössä tehtyjä talousrikoksiin liittyviä kvalifointirajanvetoja on koottu yhteen tuomioistuinten lauluhankkeissa.⁴⁰ Törkeän veropetoksen raja on noin 20 000 euron kohdalla.⁴¹ Törkeässä velallisen epärehellisyydessä huomattavan hyödyn määrä on vaihdellut noin 8 000 eurosta yli 20 000 euroon.⁴² Törkeän velallisen epärehellisyyden toinen tekotapa, huomattavan vahingon aiheuttaminen velkojille, arvioidaan samalla rahallisella asteikolla, mutta on ensimmäisestä tekotavasta erillinen, koska tällaisissa velallisen epärehellisyyden tapauksissa tekijällä ei välttämättä ole hyötymistarkoitusta.⁴³ Hovioikeuden lauluhankkeessa on vuonna 2015 todettu, että oikeuskäytän-

36. Ks. esim. KKO 2005:119, KKO 2007:102, KKO 2015:52 sekä KKO 2019:33.

37. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 48 luvun muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 55/2015 vp, s. 19. Käytännössä ympäristörikoksissa puhutaan aina useiden tuhansien rikosvahingoista, ks. tarkemmin Eelis Pauku, *Environmental crime in a welfare state - a case study on the prosecution of environmental crimes in Finland 2015-2020*. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 2021.

38. Heidi Nummela, *Rangaistuksen mittaaminen ympäristörikoksissa*, s. 127–146 teoksessa *Tuomioistuinlaitos (toim.), Rangaistuksen määrääminen*. Tuomioistuinlaitos 2013, s. 143–144.

39. Lappi-Seppälä 2022.

40. Helsingin hovioikeus 2015, s. 12.

41. Helsingin hovioikeus 2015, s. 11.

42. Kukkonen 2018, s. 126–127.

43. Kukkonen 2018, s. 130–131.

nössä ei ole muodostunut selvää rajaa teon kvalifioimiselle törkeäksi velallisen epärehellisyys -rikoksissa.⁴⁴ Taloudellisen hyödyn kannalta on todettu lainsäätäjän tarkoituksena olleen, että toisiaan vastaavissa teoissa törkeysarvostelun tulisi olla pohjimmiltaan samanlaista rikosnimikkeestä riippumatta.⁴⁵ Korkein oikeus onkin tuoreemmassa ratkaisukäytännössään pyrkinyt korostamaan, että vertailukohtana törkeysarvostelussa käytetään muita omaisuus- ja vaihdantarikoksia.⁴⁶

Tässä käsitellyistä rikoksista kaikkein haastavinta on todennäköisesti törkeän rahanpesun kvalifioinnin arviointi. Hallituksen esityksessä on mainittu useita tulkintaa vaikeuttavia seikkoja.⁴⁷ Esityksessä lähdettiin siitä, että koska rahanpesu on törkeämpi kuin muut kätkemisrikokset, tulisi törkeän rahanpesun kvalifioinnin euromääräisen rajan olla huomattavasti korkeammalla kuin muissa kätkemisrikoksissa. Käytännössä raja on kuitenkin asetunut muiden törkeiden talousrikosten rajan alapuolelle.⁴⁸ Toisaalta törkeän rahanpesurikoksen kvalifiointia on ylipäättään kritisoitu siitä, että asteikko on suhteellisen ankara verrattuna muihin talousrikoksiin, vaikka tällaiselle moitittavuuserolle on vaikea löytää perusteluja.⁴⁹ Hallituksen esityksessä todettiin myös, että kvalifioinnissa käytettävän rahamäärän arvioinnissa huomioidaan se, millä esirikoksella rahanpesun kohteena olevat varat on saatu. Tätä esityksen lausumaa on kritisoitu oikeuskirjallisuudessa.⁵⁰ Esitetty tulkintatapa ei kritiikin mukaan edistä lainkäytön ennakoitavuutta ja on myös kriminaalipoliittisesti ongelmallinen, koska jälkiteon rangaistuksen sitominen esirikokseen viestisi, että joissain tapauksissa rikoshyödyn peittely on hyväksyttävämpää kuin toisissa.⁵¹

Rikoshyödyn ohella toinen talousrikosten moitittavuutta arvioitaessa huomioitava tekijä on erityinen suunnitelmallisuus. Törkeissä talousrikoksissa suunnitelmallisuus esiintyy myös kvalifiointiperusteissa. Törkeässä veropetoksessa (RL 29:2), törkeässä rahanpesussa (RL 32:7) ja törkeässä velallisen epärehellisyudessa (RL 39:1 a) kvalifiointiperusteen muodostaa se, jos ”rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti”. Näistä poiketen erityinen suunnitelmallisuus ei esitöiden mukaan sellaisenaan sovellu törkeän kirjanpitorikoksen ankaroitamisperusteeksi. Sen sijaan kirjanpitorikoksen kvalifioiminen törkeäksi on sidottu

44. Helsingin hovioikeus 2015, s. 17.

45. Kukkonen 2018, s. 127–128.

46. Kaarlo Hakamies, Velallisen rikokset, luku 27 39:1a § teoksessa Tapio Lappi-Seppälä – Kaarlo Hakamies – Sakari Melander – Kimmo Nuotio – Timo Ojala – Ilkka Rautio, Rikosoikeus. Alma Talent 2022, s. 1346–1348.

47. Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi 53/2002 vp, s. 38.

48. Tatu Hyttinen, Rahanpesu ja rikosvastuu: Teoria ja käytäntö. Alma Talent 2021, s. 544–546.

49. Hyttinen 2021, s. 538–539.

50. Jussi Tapani, Rahanpesu, s. 683–794 teoksessa Dan Frände – Jussi Matikkala – Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Pekka Viljanen – Markus Wahlberg (toim.), Keskeiset rikokset. Neljäs painos. Edita Publishing 2018, s. 792–794.

51. Hyttinen 2021, s. 545–547.

kirjanpidon luotettavuudelle aiheutuvaan vahinkoon.⁵² Käytännössä erityinen suunnitelmallisuus huomioidaan kaksinkertaisen kvalifioinnin välttämiseksi periaatteessa vain rajanvedossa perusmuotoisen ja törkeän tekemuodon välillä eikä enää rangaistuksen määräämisessä tekemuodon sisällä, jos teosta ei ilmene rikoslajille poikkeuksellista suunnitelmallisuutta.⁵³

Käytännössä törkeissä talousrikoksissa ja etenkin törkeässä veropetoksessa erityinen suunnitelmallisuus tarkoittaa järjestelmällisesti ja laajamittaisesti väärin tehtyä kirjanpitoa.⁵⁴ Törkeää velallisen epärehellisyyttä tarkasteltaessa oikeuskirjallisuudessa ei sen sijaan nimenomaisesti mainita kirjanpitoa vaan tyypillisesti mainittavia suunnitelmallisuutta ilmentäviä tekijöitä on kuvattu seuraavasti: ”Erityisesti pitkäaikaiset valmistelutoimet, valeoikeustoimet, erityistä taitoa ja vaivannäköä edellyttävät täytäntöönpanotoimet sekä neuvonantajien ja välikäisien käyttäminen ovat viitteitä teon suunnitelmallisuudesta.”⁵⁵ Käytännössä tällaisiin toimiin liittyy usein myös väärin tehty kirjanpito, joka on keskeisessä roolissa eri talousrikosten ilmitulon peittelyssä.⁵⁶ Törkeä rahanpesu kuuluu rikoksiin, joissa väärin tehdyn kirjanpidon rooli ei välttämättä ole niin tärkeä. Törkeän rahanpesun luonteen vuoksi merkittävämmässä roolissa kvalifioinnissa ovat erityisen ammattitaidon käyttäminen, rahanpesuun erikoistunut organisaatio sekä monimutkaiset järjestelyt, joihin liittyy useita yhtiöitä.⁵⁷ Verorikoksissa rikoshyödyn määrä on merkittävin peruste kvalifioinnille törkeän ja perusmuotoisen tekemuodon välillä.⁵⁸ Törkeissä veropetoksissa rangaistus pohjautuu tavallisimmin vahvasti rikoshyödyn euromäärään eikä erityistä suunnitelmallisuutta huomioida erityisen merkittävästi kaksinkertaisen kvalifioinnin välttämiseksi.⁵⁹

Erityinen suunnitelmallisuus on myös RL 6:5:n mukainen rangaistuksen koventamisperuste. Talousrikokset vaativat muutoinkin yleensä jonkintasoista suunnitelmallisuutta, joten koventamisperusteen soveltaminen edellyttää perusteosta erityisen paljon poikkeavaa suunnitelmallisuutta.⁶⁰ Esimerkiksi tapauksessa KKO 2017:41 todettiin, että useita eri toimia ja jatkuvasti eri rikoksenteopäätöksiä sekä eriytyntä tehtävänjakoa edellyttänyt menettely oli ”tällaiselle rakennusalan talousrikollisuudelle tyypillistä”. Korkein oikeus myös totesi ratkai-

52. HE 53/2002 vp, s. 34–35.

53. Ville A. Saarinen, Kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon vaikutus rangaistuksen määräämiseen. Edilex 2021/56, s. 5.

54. Eelis Pauku, Verotuksen kirjanpitosidonnaisuudesta erkaantumisen vaikutukset kirjanpitorikoksen ja veropetoksen yhteyteen. Edilex 2021/47, s. 11. (Pauku 2021a)

55. Hakamies 2022, s. 1347–1348.

56. Pauku 2021a, s. 11–14.

57. Tapani 2018, s. 792–793.

58. Helsingin hovioikeus 2015, s. 31.

59. Jussi Tapani, Veropetos, s. 663–685 teoksessa Dan Frände – Jussi Matikkala – Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Pekka Viljanen – Markus Wahlberg (toim.), Keskeiset rikokset. Neljäs painos. Edita Publishing 2018, s. 684–685.

60. Helsingin hovioikeus 2015, s. 12–13.

sussaan, että kvalifointiperuste täyttyi kyseisessä tapauksessa mutta koventamisperusteen soveltaminen edellyttäisi erityisen voimaperäistä ja poikkeuksellisen perinpohjaista suunnitelmallisuutta, joka poikkeaisi merkittävästi tavallisesta talousrikoksesta.

Näyttääkin siltä, ettei suunnitelmallisuus vaikuta merkittävällä tavalla rangaistuksen määräämiseen talousrikostapauksissa. Etenkin silloin, jos suunnitelmallisuus on jo huomioitu kvalifointiperusteessa, sen rooli rangaistuksen mittaamisessa jää törkeissä tekemuodoissa todennäköisesti vähäiseksi. Tapauksissa, joissa kvalifointi on tehty rikoshyödyn tai -vahingon perusteella, suunnitelmallisuuden merkitys rangaistuksen määräämisessä jääkin todennäköisesti hyödyn tai vahingon määrää pienemmäksi, joskin hyödyn suuri määrä voi jo itsessään ilmentää myös teon suunnitelmallisuutta.

3.3. Lajinvalinta osana rangaistuksen määräämistä

Rangaistuksen määräämisessä voidaan erottaa viisi osaratkaisua⁶¹, jotka vaikuttavat kaikkiin seuraaviin osaratkaisuihin: 1) rangaistusasteikon valinta, 2) rangaistuslajin valinta, 3) rangaistuksen mittaaminen, 4) vähennykset ja 5) muut rangaistusta koskevat lausumat.⁶² Oikeuskirjallisuudessa on käyty keskustelua siitä, missä järjestyksessä rangaistuksen määräämisen osaratkaisut tulisi tehdä. Keskustelu on liittynyt ennen kaikkea siihen, tulisiko rangaistuslaji valita ennen rangaistuksen mittaamista vai päinvastoin. Kannatusta on saanut näkemys, jonka mukaan rangaistuslaji tulisi valita ennen rangaistuksen mittaamista, mitä on perusteltu sillä, että ensin tulisi tehdä ne päätökset, joilla on suurin relevanssi lopputuloksen kannalta.⁶³ Kemppinen on kuitenkin kyseenalaistanut sen, missä määrin tätä järjestystä noudatetaan tai on ylipäätään mahdollista noudattaa käytännössä.⁶⁴ Lajinvalinta ja rangaistuksen mittaaminen ovatkin monella tapaa toisiinsa kytkeytynyt kokonaisuus⁶⁵, eikä lajinvalintaa ole kaikilta osin edes mahdollista tehdä ennen kuin rangaistus on mitattu.⁶⁶ Rangaistuksen määrää-

61. Myös hienovaraisempia jaotteluja voidaan tehdä. Heikki Kemppinen on esittänyt väitöskirjassaan jaottelun, jossa rangaistuksen määräämisen osaratkaisut on jaoteltu 14 vaiheeseen, ks. Kemppinen 2022, s. 12.

62. Kemppinen 2022, s. 7.

63. Tapio Lappi-Seppälä, Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987, s. 604–605.

64. Kemppinen 2022, s. 9–11. Kemppinen on kiinnittänyt huomiota siihen, että tuomioiden perusteluissa käsitellään ensin rangaistuksen määrää ja lajinvalintaa vasta sen jälkeen. Kemppisen mukaan tämä viittaa siihen, että lajinvalintaratkaisu tehdään käytännössä vasta rangaistuksen mittaamisen jälkeen.

65. Ks. tästä esim. Matikkala 2021, s. 204 ja Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 24–25.

66. Kemppinen on maininnut esimerkkeinä tilanteista, joissa mittaamisratkaisu on käytännössä tullut tehdä ennen lajinvalintaa, lähellä kahden vuoden rajaa olevan vankeusrangaistuksen

mistä koskevien säännösten esitöissä onkin korostettu sitä, ettei lajinvalinnan ja mittaamisen välille ole mahdollista määrittää sitovaa ja ehdotonta päätöksenteokjärjestystä vaan kyse on viime kädessä kokonaisharkinnasta.⁶⁷

Rangaistusta määrättäessä tehdään valinta sekä rangaistuslajista että rangaistuksen määrästä. Myös lajinvalinta perustuu arvioon rikoksen vahingollisuudesta ja vaarallisuudesta sekä tekijän syyllisyydestä⁶⁸, joten hyödyn määrällä on talousrikoksissa keskeinen merkitys myös lajinvalinnan kannalta. Lainsäädäntö on ohjannut oikeuskäytäntöä siihen, että alle kahden vuoden rangaistukset on tuomittu usein ehdollisina, jos tekijällä ei ole aikaisempaa rikoshistoriaa tai teko ei ole poikkeuksellisen törkeä lajinsa sisällä.⁶⁹ Korkein oikeus on kuitenkin jo vakiintuneesti lähtenyt käytännössään siitä, että ” – mitä lähempänä rangaistus on kahta vuotta vankeutta, sitä painavampia perusteluja tarvitaan, jotta rangaistus voidaan tuomita ehdollisena”.⁷⁰ Tapauksessa KKO 2011:93 korkein oikeus on todennut, että tämä lajinvalinnan lähtökohta soveltuu myös talousrikoksiin. Tässä tapauksessa korkein oikeus määräsi kahdesta törkeästä veropetoksesta, törkeästä velallisen epärehellisyydestä sekä kirjanpitorikoksen ja törkeän kirjanpitorikoksen käsittäneestä rikoksesta tuomitun 1 vuoden ja 10 kuukauden vankeusrangaistuksen tekojen vakavuuden ja keston perusteella ehdottomana siitä huolimatta, ettei tekijällä ollut aiempia rikosrekisterimerkintöjä.⁷¹

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella näyttää kuitenkin siltä, että talousrikoksissa korkeimman oikeuden esittämää presumption kääntymistä ei käytännössä tapahdu vaan vastaaja tuomitaan hyvin usein ehdolliseen vankeusrangaistukseen myös silloin, kun tuomio on lähellä kahden vuoden ylärajaa. Myös talousrikoksissa ehdottoman rangaistuksen käyttäminen olisi kuitenkin perusteltavissa.⁷²

määräämisen ensikertalaiselle rikosentekijälle ehdottomana sekä ehdottoman vankeuden muuntamisen yhdyskuntapalveluksi, ks. Kemppinen 2022, s. 9–11.

67. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 44/2002 vp, s. 180.

68. Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 175.

69. Sutela 2016, s. 404.

70. Ks. kokoavasti 2010-luvun ja 2020-luvun alun käytännöstä Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 174–175 ja uusimmasta käytännöstä esim. KKO 2022:37, KKO 2020:48, KKO 2022:7 ja KKO 2022:2.

71. KKO 2011:93, kohdat 31–34.

72. Sutela 2016, s. 404–405.

4. Empiirisiä havaintoja

4.1. Metodi ja aineisto

Aineisto kattaa kaikissa käräjäoikeuksissa vuosina 2015–2021 seuraavilla rikosnimikkeillä annetut tuomiot: kirjanpitorikos, törkeä kirjanpitorikos, törkeä velallisen epärehellisyys, törkeä veropetos ja törkeä rahanpesu. Rikosnimikkeet valittiin, koska ne ovat yleisimmät talousrikokset. Tutkimus rajattiin törkeisiin tekemuotoihin, koska ne ovat todennäköisesti jossain määrin homogeenisempiä kuin perusmuotoiset teot sen vuoksi, että esimerkiksi veropetostuomioihin sisältyy useita tuomioita suhteellisen vähäisistä nuuskan tai tupakan maahantuonneista ja muista vastaavista teoista, joita ei voi pitää varsinaisina talousrikoksina. Perusmuotoisten tekojen ottaminen mukaan tutkimukseen olisi myös laajentanut aineiston niin suureksi, että tutkimus olisi täytynyt toteuttaa otantamenetelmällä. Tutkimuksen pääpaino on vankeusrangaistusten analyysissa, eikä sakolla rangaistavien tekojen ottaminen mukaan olisi edistänyt analyysia. Kirjanpitorikoksesta otettiin kuitenkin mukaan perusmuotoinen tekemuoto, koska kyseinen rikos esiintyy joka tapauksessa usein muiden talousrikosten yhteydessä.⁷³

Tuomiot kerättiin Oikeusrekisterikeskuksen antaman luettelon perusteella käräjäoikeuksista asiakirjapyyntöillä. Aineisto on täydellinen lukuun ottamatta Helsinkiä ja Varsinais-Suomea, joista saatiin arkiston rajoitusten vuoksi vain osa tuomioista. Aineisto on yhteensä 2 189 tuomiota. Rikosnimikkeet esiintyivät tuomioissa seuraavasti: kirjanpitorikos 201 kertaa, törkeä kirjanpitorikos 699 kertaa, törkeä veropetos 552 kertaa, törkeä velallisen epärehellisyys 548 kertaa ja törkeä rahanpesu 5 kertaa.

Aineiston tuomioista tilastoitiin rikosnimike, rikoshyödyn ja rikosvahingon summa euroina, asian lopputulos ja rangaistuksen määrä päivinä. Käytämme yksinkertaisuuden vuoksi rikoshyödyn ja rikosvahingon yhteissummasta jatkossa termiä ”rikoshyöty”. Tällä termillä ei siis viitata vain tapauksessa menetettäväksi tuomittuun rikoshyötyyn vaan yleisemmin teon euromääräisesti mitattavissa oleviin vaikutuksiin. Tilastoitujen seikkojen selitysaste on luvussa 4.2. selitetyllä tavalla korkea, joten muiden seikkojen huomioiminen ei ole merkityksellistä laajassa kuvassa. Käsittelyyn otettiin ne tuomiot, joissa tekijälle tuomittiin vankeusrangaistus, yhteensä 1 214 tuomiota. Aineistossa olevat tuomiot sisältävät sekä yhteisiä rangaistuksia että rangaistuksia, joissa mainittu talousrikos on ainoa kyseessä oleva rikos. Nämä valinnat tehtiin, jotta voitaisiin tarkastella, mikä on eri rikosnimikkeiden suhde toisiinsa ja mikä painoarvo niillä on ver-

73. Paukku 2021a.

rattuna rikoshyötyyn. Aineiston tiedot kerättiin Excel-tiedostoon numeraalisina arvoina käsittelyä varten.

Kirjanpitorikokset otettiin mukaan tarkasteluun, vaikka niistä ei synnykään mitattavaa rikoshyötyä, lukuun ottamatta vähäisiä säästöjä tekemättä jääneestä kirjanpidosta. Kirjanpitorikoksen rajaaminen kokonaan tarkastelun ulkopuolelle ei olisi ollut perusteltua tai mahdollista, koska valtaosassa talousrikostuomioita on tuomittu muiden talousrikosten ohella myös kirjanpitorikoksesta.⁷⁴ Rangaistuskäytäntöä elinkeinotoiminnassa tehdyissä talousrikoksissa ei olekaan mahdollista arvioida ilman kirjanpitorikosten sisältävien tuomioiden mukanaoloa analyysissa. Jotta kirjanpitorikoksen mukanaolon vaikutusta rangaistukseen voitaisiin arvioida tilastollisesti luotettavasti, aineistoon tulee sisällyttää myös tapauksia, jossa on tehty pelkkä kirjanpitorikos. Tällöin saadaan arvioitua eri rikosnimikkeiden vaikutusta rangaistukseen tilastollisesti merkittävällä tavalla. Tämä käy ilmi taulukosta 2, josta voi nähdä, että eri rikosnimikkeillä on erilainen tilastollinen vaikutus rangaistukseen.

Rikoksentekeyttä ei jaoteltu ensikertalaisiin ja uusijoihin, vaikka tämä on rangaistukseen vaikuttava muuttuja. Toisaalta kuten taulukoiden 1–3 korkeasta R-kertoimesta käy ilmi, kokonaisaineistossa muiden kuin tutkittujen muuttujien merkitys on vähäinen.

Aineistossa rikoshyötyä analysoitiin yksinkertaisella lineaarisella regressiolla, jota käytetään kahden muuttujan välisen suhteen tarkasteluun. Kyseessä on kaikkien yleisin metodi kahden muuttujan välisen suhteen tarkasteluun.⁷⁵ Käytetyssä analyysissa rikoshyöty on selittävä muuttuja ja vankeuden määrä on selitettävä muuttuja. Malli on seuraava:

$$\text{Vankeusrangaistus} = \beta_0 + \beta_1 * \text{rikoshyödyn määrä} + \varepsilon$$

β_0 tarkoittaa niin sanottua pohjatermiä, joka tarkoittaa tässä tapauksessa tiettyä pohjarangaistusta, joka tuomittaisiin joka tapauksessa ilman rikoshyötyä. Yhtälössä β_1 tarkoittaa rikoshyödyn ja vankeusrangaistuksen välistä suhdetta. ε taas on niin sanottu virhetermi, joka sisältää aineistoon liittyvän yksittäistapauksellisen hajonnan kuvauksen. Data käsitettiin Excel-ohjelmassa OLS-regression työkaluin.⁷⁶

Tämän lisäksi rikosnimikkeet käsiteltiin niin sanottuina dummy-muuttujina eli ne muutettiin binääriseen muotoon ”0” ja ”1” sen mukaan, tuomittiinko henkilö tietyistä rikoksesta vai ei. Tämän avulla voitiin arvioida näiden seikkojen vai-

74. Aineiston koko oli yhteensä 1 214 tuomiota, mutta jos kirjanpitorikoksen tai sen törkeän tekemuodon sisältävät teot olisi rajattu pois, aineisto olisi supistunut 342 tapaukseen, joista 159 ei liittynyt elinkeinotoiminnassa tehtyihin tekoihin.

75. Statistical Methodologies. IntechOpen 2020, s. 127–129.

76. Matemaattisesta taustasta ks. tarkemmin Shahdad Naghshpour, Regression for Economics. Second edition. Business Expert Press 2016.

kutusta rangaistukseen. Käytännössä tässä tarkasteltiin, miten muuttujan muutos arvosta 0 arvoon 1 vaikutti rangaistuksen määräämiseen yksittäistapauksessa. Aineistoa myös visualisoitiin taulukkolaskennan työkaluilla. Yksi rangaistuksen määräämisen kannalta mielenkiintoinen mahdollisuuksien rajoissa tarkasteltava seikka on, miten yhteinen rangaistus vaikuttaa tuomion kovuuteen. Yhteistä rangaistusta määrättäessä vakavin teko tulee RL 7:5:n mukaan ottaa rangaistuksen pohjaksi ja huomioida muut rikokset yhteisessä rangaistuksessa.

4.2. Tulokset

Regressioanalyysin tulokset ovat alla taulukossa 1.

Taulukko 1. Regressioanalyysi rikoshyödyn ja rangaistuksen (vankeuspäivinä mitattuna) suhteesta. Selittävä muuttuja on rikoshyöty (euroa) ja selitettävä muuttuja rangaistus.

<i>Regressiotunnusluvut</i>			
Kerroin R	0,618642		
Havainnot	1233		
	<i>Kertoimet</i>	<i>Keskivirhe</i>	<i>P-arvo</i>
Leikkauspiste	285,3075	5,5213	0
Rikoshyöty	0,000538	1,95E-05	4,1E-131

Tärkein havainto on rikoshyödyn p-arvo 4,1E-131, joka on äärimmäisen pieni, mikä tarkoittaa, että tulokset ovat erittäin vahvasti selittäviä. Rikoshyöty ja rangaistuksen määrä korreloivat siis käytännössä varmasti, eikä yhteys liity tilastolliseen hajontaan. Toinen keskeinen havainto on, kuinka pieni keskivirhe-arvo on, mikä kertoo myös mallin tarkkuudesta. Kerroin R on 0,62, mikä tarkoittaa sitä, että noin puolet rangaistuksen muutoksesta selittyy rikoshyödyn muutoksella ja loppuosa liittyy muihin tekijöihin. Tämän perusteella voidaan melko varmasti todeta, että rikoshyöty on tosiaan talousrikosten rangaistuksen määräämisessä kaikkein tärkein tekijä.

Tulokset tarkoittavat, että rikoshyödyn ja vankeusrangaistuksen välinen kerroin on 0,000582. Mallin perusteella 285 vankeuspäivää eli noin yhdeksän kuukautta vaikuttaisi olevan rikoshyödystä riippumaton pohjarangaistus.⁷⁷ Pohjarangaistuksella tarkoitetaan käytännössä sitä, että parhaiten rikoshyötyjen ja rangaistusten

77. On syytä huomata, että tämä rikoshyödystä riippumaton ”pohjarangaistus” on huomattavasti rikoslaiissa mainittuja vähimmäisrangaistuksia korkeampi. Esimerkiksi RL 29:2:n mukaisen törkeän veropetoksen vähimmäisrangaistus on neljä kuukautta vankeutta kuten myös RL 39:1 a:n mukaisen törkeän velallisen epärehellisyden.

yhteyttä kuvaava regressiosuora asettuu noin yhdeksän kuukauden kohdalle silloin, kun rikoshyöty on nolla. Tämä malli tuottaa parhaan käyttökelpoisen tuloksen sen ennustamiseen, miten rangaistus tulee todennäköisimmin asettumaan tietyllä rikoshyödyllä. Malli ei saa suoraan tukea konkreettisesta rangaistuksen mittaamisesta, mutta tilastollisesti tällä mallilla saadaan paras ennuste yksittäistapaauksessa määrättävästä rangaistuksesta.

Rikoshyödyn ja vankeuden suhde tarkoittaa käytännössä sitä, että yhtä rikoshyötyeuroa kohden seuraa 0,000582 vankeuspäivää eli 46,5 sekuntia vankilassa. Kääntäen tämä selkeämpään muotoon jakamalla numero yksi tällä arvolla voidaan todeta, että noin 1 718 euroa johtaa yhteen vankeuspäivään lisää 285 päivän pohjarangaistuksen lisäksi. Tämä on mahdollisesti selvempi tapa hahmottaa törkeiden talousrikosten rangaistusten määräämistä verrattuna normaalirangaistusajatteluun, koska normaalirangaistusajattelu vaatisi sitä, että olisi olemassa normaali rikoshyöty, johon ratkaistavana olevassa tapauksessa saatua rikoshyötyä verrattaisiin.

Voidaan perustellusti väittää, ettei tässä käytetyllä mallilla voida selittää rangaistuksen määräämistä, jossa otetaan huomioon laajasti erilaisia seikkoja, kuten teon vaikuttimia. Mallin antama tulos vaikuttaisi kuitenkin ensi lukemalta tukevan edellä esitettyä näkemystä siitä, että rikoshyödyn määrä on talousrikoksissa käytännössä keskeisin rangaistuksen määrään vaikuttava tekijä. Mallin mukaan rikoshyödyn noustessa rangaistus nousee suhteellisen selvästi ja muut moitittavuutta ilmentävät seikat saavat rangaistuksen poikkeamaan tästä laskennallisesti. Tämä on malli huomioiden perusteltu johtopäätös, koska mallissa sellaiset moitittavuutta ilmentävät seikat, joita ei voida mitata, menevät tilastollisen hajonnan piiriin. On kuitenkin syytä tarkastella muitakin rangaistuksen määrään vaikuttavia seikkoja.

Tarkasteltaessa rikosnimikkeitä dummy-muuttujina havaitaan mielenkiintoisia asioita.

Taulukko 2. Regressioanalyysi rangaistukseen vaikuttavista muuttujista.

<i>Regressiotunnusluvut</i>		
Kerroin R	0,689363	
Havainnot	1214	
	<i>Kertoimet</i>	<i>P-arvo</i>
Leikkauspiste	154,2407	8,21E-29
Kirjanpitorikos	7,892887	0,563356
Törkeä kirjanpitorikos	106,2473	2,92E-24
Törkeä veropetos	97,47014	2,08E-15
Törkeä velallisen epärehellisyys	73,3469	9,92E-10
Törkeä rahanpesu	316,2449	4,57E-09
Rikoshyöty	0,000463	7,1E-111

Rikosnimikkeiden ottaminen mukaan nostaa korrelaatiokertoimen arvoon 0,69, mikä tarkoittaa, että rikosnimikkeiden lisääminen tarkasteluun selittää määrättyjä rangaistuksia vain hieman enemmän kuin rikoshyöty. Käytännössä tämä tulos tarkoittaa sitä, että erot yhteisten rangaistusten ja yksittäisestä rikoksesta määrättyjen rangaistusten välillä ovat vähäisiä. Rikoshyöty on selittävyyden kannalta merkittävin seikka, vaikka tämä ei näykään kertoimessa. Syy tähän on yksinkertainen: kerroin mittaa yhden yksikön muutosta. Kun törkeän velallisen epärehellisyyden dummy-muuttuja muuttuu yhden yksikön, tämä tarkoittaa, että henkilö syyllistyy kokonaan uuteen rikokseen. Kun taas rikoshyöty muuttuu yhden yksikön, se kasvaa yhdellä eurolla.

Analyysin perusteella törkeä kirjanpitorikos olisi kaikkein ankarimmin rangaistava talousrikos. Siitä saatu tuomio korotti tuomioita eniten. Mielenkiintoista oli myös, että perusmuotoisen kirjanpitorikoksen lisääminen tuomioon ei aineiston perusteella vaikuttanut rangaistukseen, koska P-arvo oli jopa 0,56. Tämän selittää todennäköisesti se, että perusmuotoinen kirjanpitorikos on aineiston perusteella tyypillisesti sakolla rangaistava teko, jolloin sen vaikutus vankeuteen voi olla lähes olematon, jos tekoon liittyy muita, törkeämpiä rikoksia. Määrällisesti rikosnimikkeen valinnat selittävät suuren osan rangaistuksista, koska tässä tarkastelussa leikkauspiste eli rikoshyödystä riippumaton ”pohjarangaistus” on 154 päivää verrattuna aiemman tarkastelun 285 päivään.

Havainto on mielenkiintoinen myös yhteisen rangaistuksen määrittämisen kannalta. Mallin avulla voidaan todeta hyvinkin luotettavasti, miten minkäkin rikosnimikkeen ”olemassaolo” tuomiossa lisää lopullista rangaistusta. Rikoslain 7:5:n mukaan vakavin teko otetaan rangaistuksen määrittämisen pohjaksi. Ensin siis arvioidaan, mikä rikoksista on törkein, ja tästä vakavimmasta rikoksesta määrättävään rangaistukseen lisätään oikeudenmukaiseksi arvioitu rangaistus muista samalla kertaa tuomittavana olevista rikoksista.⁷⁸ Yhteisen rangaistuksen määrittämisen kannalta on näin ollen olennaista se, mitä rikosnimikkeitä tapauksessa oli mukana. Lisäksi merkitystä on rikosten keskinäisellä yhteydellä. Rikoskokonaisuus, johon sisältyy toisistaan erillisiä tekoja ja rikoksentelepäätöksiä, on moitittavampi kuin useamman rikostunnusmerkistön täyttävä yksittäinen ja yhtenäiseen rikoksentelepäätökseen pohjautuva tekokokonaisuus.⁷⁹ Rikollisen

78. Käytännössä ankarimpaan rangaistukseen lisätään perinteisesti noin kolmasosa muiden rikosten ajatelluista rangaistuksista mutta kuitenkin niin, että rikosten määrän lisääntyessä niiden rangaistusta lisäävä vaikutus asteittain alenee. Ks. tästä esim. Matikkala 2021, s. 300 ja Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 147.

79. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2011:93 korkein oikeus huomioi yhteisen rangaistuksen määrittämisessä rangaistusta vähentävänä seikkana sen, että tapauksessa kyseessä olleissa velallisen rikoksissa ja veropetoksessa oli pääosin ollut kyse samoista ohimynnistä kertyneistä varoista. Näin ollen näillä rikoksilla oli ollut tiivis keskinäinen yhteys ja niillä loukatut oikeushyvät olivat osin päällekkäiset. Myös vastaajalle syyksi luetut kirjanpitorikokset olivat liittyneet kiinteästi kyseisiin rikoksiin ja pyrkimykseen estää niiden ilmitulo, kohdat 9, 14, 18. Ks. myös Matikkala 2021, s. 300–301.

toiminnan suunnitelmallisuus vaikuttaa rangaistusta korottavasti myös yhteistä rangaistusta määrättäessä.⁸⁰

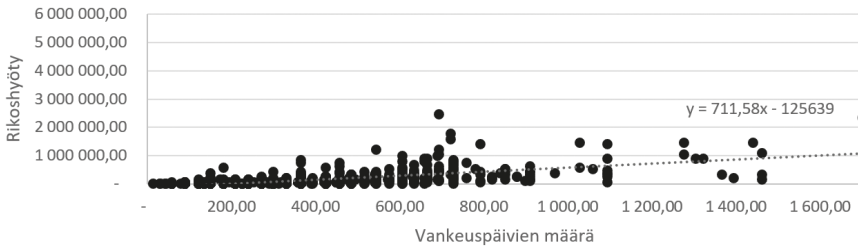
Taulukko 3. Regressioanalyysi yli kahden vuoden tuomioista sisältäen dummy-muuttujat, selitettävänä muuttujana vankeuden määrä.

<i>Regressiotunnusluvut</i>		
Kerroin R	0,700623	
Havainnot	49	
	<i>Kertoimet</i>	<i>P-arvo</i>
Leikkauspiste	850,7667	5,33E-10
Kirjanpitorikos	176,2043	0,106054
Törkeä kirjanpitorikos	47,52024	0,6351
Törkeä veropetos	115,9536	0,085591
Törkeä velallisen epärehellisyys	-131,496	0,029483
Törkeä rahanpesu	176,836	0,052717
Rikoshiöty	0,000174	2,34E-05

Mielenkiintoinen havainto yli kahden vuoden tuomioista on, että törkeä velallisen epärehellisyys on lievemmin rangaistava rikos kuin muut ehdottomaan vankeuteen johtaneet talousrikokset. Kaikista aineiston rikosnimikkeistä törkeä velallisen epärehellisyys oli lievimmän rangaistusta teko, ja ehdottomalla vankeudella rangaistavissa teoissa sitä arvioitiin vähemmän ankarasti kuin muita talousrikoksia kertoimen ollessa negatiivinen. Koska muiden muuttujien p-arvo on yli 0,05, tuloksia ei tältä osin voida kuitenkaan käyttää kovinkaan suurella varmuudella.

Tarkasteltaessa dataa silmämääräisesti datapisteittäin havaitaan myös erikoisuus: Rikoshiödyn määrä on näkyvän lineaarinen, poikkeamana kahden vuoden kohdalla tapahtuva nousu. Kahden vuoden rajan läheisyydessä rikoshiödyt nousevat huomattavasti ja tippuvat kahden vuoden rajan ylittymisen jälkeen. Tähän loogisiin selitys olisi se, että rangaistuslaji valitaan ennen rangaistuksen määrää, jolloin rikoshiödyn ja vankeuspäivien määrän yhteys katkeaa tässä kohdassa, koska rangaistuslajin valinta rajoittaa harkintavaltaa rangaistuksen määrää valittaessa.

80. Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 147.

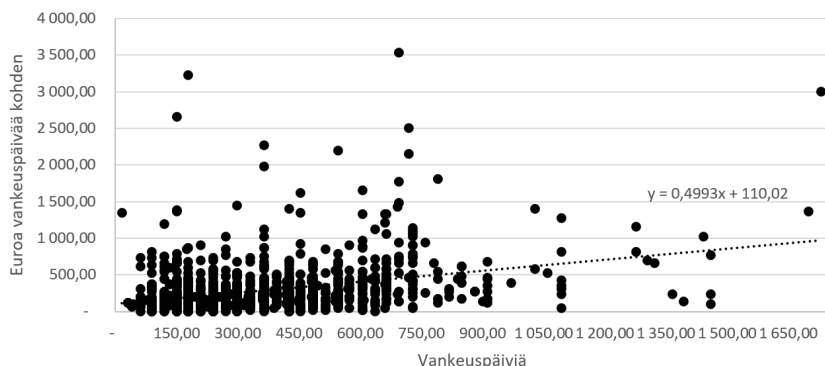

Kuvio 1. Vankeuspäivien ja rikoshyödyn suhde.

Tätä eli sitä, miten vankeuspäivien ja eurojen suhde kehittyy vankeuden pidentyessä, voidaan tarkastella myös kulmakertoimen avulla.⁸¹ Kuten edellä todettiin, suurempi rikoshyöty tarkoittaa ankarampaa rangaistusta. Kun rikoshyöty jaetaan vankeuspäiville, keskiarvoksi muodostuu 286 euroa vankeuspäivää kohden. Tämä eroaa regressiomallin tuloksesta, koska regressiomallissa huomioidaan törkeästä talousrikoksesta annettava ”pohjarangaistus”, jota pelkkä keskiarvo ei ota huomioon. Tarkasteltaessa rikoshyöty/vankeuspäivä-muuttujaa suhteessa vankeuspäiviin voidaan tutkia, miten rikoshyödyn ja rangaistuksen keston välinen suhde muuttuu. Mitä suuremman arvon luku saa, sitä lievempi tuomio on suhteessa rikoshyötyyn.

Kuten alla olevasta kuviosta näkyy, tunnusluvun arvo kasvaa vankeuspäivien suhteessa eli ankarammin rangaistuihin rikoksiin sisältyy suhteellisesti enemmän rikoshyötyä kuin lievemmin rangaistuihin. Toisin sanoen pidemmissä vankeusrangaistuksissa rikoshyöty on suurempi suhteessa vankeusrangaistuksen pituuteen ja lyhyemmissä vankeusrangaistuksissa rikoshyöty on suhteessa pienempi. Tämä puoltaisi hypoteesia siitä, että rangaistuslajin valinta tehdään ennen rangaistuksen määrän valintaa ja ehdottoman vankeusrangaistuksen tapauksessa rangaistuksen koveneminen vankeuspäivällä vaatii moitittavampaa toimintaa. Käytännössä tällöin yhtä vankeuspäivää kohden pitää tuottaa enemmän vankeusrangaistusta ankaroitettavia mittausperusteyksiköitä.

81. Tämä rikoshyödyn euromäärän ja vankeuspäivien keskinäistä suhdetta koskeva analyysi ei pyri kuvaamaan sitä, miten ja millaisen pohdinnan perusteella talousrikosten rangaistuksia käytännössä määrätään tai tulisi määrätä. Kyse on työkalusta, jonka avulla pystytään jälkikäteen arvioimaan sitä, millainen on ollut rikoshyödyn määrän ja rangaistuksen pituuden keskinäis-suhde.

Kuvio 2. Rikoshyötyä/vankeuspäivää suhteessa vankeuspäiviin.

Myös aineistosta tehty regressioanalyysi tukee tätä havaintoa.

Taulukko 4. Regressioanalyysi – yli kahden vuoden vankeusrangaistuksen vaikutus euroa/vankeuspäivä-tunnuslukuun.

<i>Regressiotunnusluvut</i>		
Kerroin R	0,174281	
Havainnot	1214	
	<i>Kertoimet</i>	<i>P-arvo</i>
Leikkauspiste	275,0587	9,6E-145
Yli kahden vuoden tuomio	285,7883	9,78E-10

Kuten analyysistä voidaan havaita, vankeustuomion muuttuessa yli kahden vuoden pituiseksi eli ehdottomaksi tuomioksi vaaditaan yhteen vankeuspäivään keskimäärin 285,7 euroa enemmän rikoshyötyä kuin alle kahden vuoden tuomioissa. Tämä tarkoittaa sitä, että rangaistuslajin valinta tehdään käytännön ratkaisuharkinnassa ennen rangaistuksen määräämistä. Määrän mittaaminen taas tehdään vasta kun lajinvalinta on tiedossa. Aineiston perusteella voidaan todeta yli 99,99 %:n varmuudella, että rangaistuksen määrää arvioidaan eri tavalla ehdollista ja ehdotonta vankeutta tuomittaessa. Tuomittaessa ehdotonta vankeutta teosta annetaan kestoltaan lyhyempi rangaistus kuin mikä vastaavasta teosta annettaisiin ehdollista vankeutta tuomittaessa.⁸²

82. Tämä mittaamiskäytäntö on tunnustettu myös rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten esitöissä. Hallituksen esityksessä nimittäin todetaan, että jos rangaistuslaji muutoksenhaun

Alla olevasta taulukosta voidaan havaita, että rangaistuslajin valinta ohjaa rangaistuksen määräämistä. Yli kahden vuoden vankeusrangaistuksia ei voida tuomita ehdollisena, minkä vuoksi aineistossa on merkittävä nousu 1 v:n 9 kk:n ja 1 v:n 11 kk:n välillä olevien rangaistusten määrässä. Ainakin osassa näistä todennäköisesti olisi käytetty pidempää rangaistusta, mutta rangaistuslajin valinta pakotti sovittamaan rangaistuksen määrän kahden vuoden kehykseen.

Taulukko 5. Vankeuspäivien jakauma. Yksi kuukausi on 30 päivää ja yksi vuosi 365 päivää.

Ala (vankeuspäiviä)	Ylä (vankeuspäiviä)	Yhteensä
0	30	3
30	60	15
60	90	30
90	120	41
120	150	89
150	180	142
180	210	81
210	240	112
240	270	73
270	300	93
300	330	33
330	365	111
365	395	23
395	425	72
425	455	30
455	485	36
485	515	15
515	545	49
545	575	13
575	605	34
605	635	19
635	665	179
665	695	13
695	730	23

yhteydessä muutetaan ehdollisesta vankeudesta ehdottomaksi, saattaa tällaisessa tilanteessa olla perusteita lyhentää samalla vankeuden kestoja. Ks. HE 44/2002 vp, s. 180.

730	755	0
755	750	0
750	780	3
780	810	5
810	840	4
840	870	5
870	900	3
900	930	8
930	960	0
960	990	1
990	1020	0
1020	1050	2
1050	1080	1
1080	1110	7
1110	1140	0
1140	1170	0
1170	1200	0
1200	1230	0
1230	1260	0
1260	1290	2
1290	1320	2

5. Yhteenveto

Yhteenvetona voidaan todeta, että empiirinen tarkastelu tuotti monipuolisesti tietoa rangaistuksen määrittämisestä talousrikoksissa – lajinvalinnasta, rangaistuksen mittaamisesta ja niiden keskinäisestä yhteydestä.

Keskeinen aineistosta tehtävä havainto oli, että talousrikoksissa rangaistuslajin valinta tehdään käytännössä ennen rangaistuksen määrän mittaamista. Lajinvalinnan kannalta keskeinen huomio on, että talousrikoksista määräytyissä vankeusrangaistuksissa rangaistuksen mittaaminen painottuu alle kahden vuoden tuomioihin. Mittaaminen toteutetaan niin, että kahden vuoden rajaa lähestyttäessä erilaisista teoista, ainakin rikoshyödyllä mitattuna, annetaan samanlaisia rangaistuksia, jotta rangaistus pysyisi alle kahden vuoden ja se voitaisiin näin ollen määrätä ehdollisena. Vankeusrangaistuksen ylittäessä kaksi vuotta rikos-

hyödyn määrällä mitattuna eri vakavuutta olevista teoista puolestaan annetaan erilaisia rangaistuksia ja rangaistus seuraa hyvin tarkasti rikoshyödyn muutosta.

Lähellä kahden vuoden rajaa olevia rangaistuksia annetaan paljon ja tuomiot määrätään näissä tapauksissa nimenomaan ehdollisina. Ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen erilainen tuntuvuus rangaistuksena huomioidaan siten, että rangaistuksen kesto arvioidaan eri asteikolla sen mukaan, mikä on valittu rangaistuslaji. Ehdottomana tuomitut vankeusrangaistukset ovat hyödyn määrään suhteutettuna lyhyempiä kuin ehdolliset. Tämä on hyvä tiedostaa tilanteessa, jossa valitusvaiheessa päädytään eri rangaistuslajiin kuin alemmassa oikeusasteessa.

Aineiston perusteella voidaan myös todeta, että talousrikoksissa rikoshyöty on kaikkein merkittävin rangaistuksen määrään vaikuttava tekijä. Rikoshyötyä voitaisiin jopa kuvata rangaistuksen mittaamisessa lähes kaavamaisesti mittariksi. Asiassa voidaan toki esittää krittinen kysymys siitä, miten hyvin tällainen kaavamainen euroa/vankeuspäivä-malli kuvaa tuomarin tosiasiallista mittaamisharkintaa. Aineiston perusteella luotu laskennallinen malli osoittautui kuitenkin suhteellisen tarkaksi. Kerroin R nousi suurimmillaan niin suureksi, että mallin avulla pystyttiin ennustamaan täysin oikein noin puolet tuomioista vain sillä, että tiedettiin rikoshyöty ja rikosnimikkeet. Suuri osa muista tuomioista osui myös hyvin lähelle mallin ennustamaa. Toki yksittäiseen tapaukseen voi liittyä aina muita seikkoja, jotka huomioidaan mittaamisharkinnassa, mistä syystä voidaan perustellusti sanoa, että mallia ei voida käyttää luotettavasti ennustamaan yksittäisen tapauksen lopputulosta. Toisaalta jos tapauksia otetaan kymmenen, sata tai tuhat, malli osuu noin puolessa oikeaan, minkä vuoksi voidaan perustellusti sanoa, että malli kuvaa melko hyvin tuomarin mittaamisharkinnan lopputulosta – vaikka ei kuvastakaan sitä mittaamiseen liittyvää harkintaprosessia, jonka seurauksena tähän lopputulokseen on päädytty.

Yhtenä syynä rikoshyödyn määrän painottumiseen mittaamisharkinnassa lienee se, että talousrikokset ovat jo pohjimmiltaan harkittuja, tavoitteellisia ja suunnitelmallisia tekoja eikä teon poikkeukselliselle suunnitelmallisuudelle jää siksi kovin paljon soveltamisalaa rangaistuksen määräämisessä etenkin rikosten törkeissä tekemuodoissa, joissa suunnitelmallisuus on usein myös kvalifointiperuste.

Rikosnimikkeet itsessään eivät vaikuta läheskään yhtä merkittävästi rangaistuksen määrään verrattuna teolla aiheutettuun vahinkoon. Mielenkiintoista oli kuitenkin havaita törkeän kirjanpitorikoksen asema rangaistusta eniten koettava rikosnimikkeenä. Tämä kertoo mahdollisesti siitä, että törkeän kirjanpitorikoksen tapauksissa muu euromääräistä vahinkoa aiheuttava talousrikos ilmentää erityistä suunnitelmallisuutta, mikä ankaroiittaa rangaistusta. Näyttääkin siltä, että suunnitelmallisuus tulee talousrikoksissa huomioiduksi pikemminkin tekoon sovellettavia tunnusmerkistöjä valittaessa kuin rangaistuksen määräämisessä.

Rikoshyödyn määrällä sen sijaan näyttää olevan huomattava merkitys sekä kvalifioinnissa että rangaistuksen mittaamisessa.

Statistical analysis of the factors affecting sentencing in economic offences cases

EELIS PAUKKU, LL.D., M.Sc. (Econ.), M.Sc. (Tech.), Visiting Research Fellow, University of Lapland – MINNA KIMPIMÄKI, LL.D., Professor, University of Lapland

Sentencing practices have been discussed somewhat in earlier legal studies. However, there is currently no empirical evidence with statistical certainty. In this study, we analyse sentencing in economic offence cases from 2015 to 2020 using a quantitative method. We made several significant findings in this study. The first is that the choice between conditional and unconditional imprisonment is made before the length of the imprisonment is decided. The second is that in economic offences, the sentence length is mostly based on the financial benefit obtained by the crime and the financial damage caused by it, which explains most of the sentence length. The final finding was that in economic offences, the sentence is almost always conditional if the length of the sentence is less than two years. This finding indicates that District Court practices differ from the precedents of the Supreme Court.